

Zuzanna Krystyna Kobos, Petra Jurič

Lodž, Ljubljana

UDK 811.16'367.622.22:159.942

Pogled v poljsko, slovensko in makedonsko jezikovno čustveno plat

Izražanje čustev nas povezuje ne glede na narodno identiteto, ker so čustva ena najpomembnejših sestavin človeške eksistence. Slovanska ekspresivna duša živi v nas skozi jezik ne glede na zemljepisni položaj; naj bo to »zadržana« slovenščina, »uživaška« makedonščina ali »čustvena« poljščina. Zrcalo konceptualizacije čustev v jeziku so med drugim tudi tu obravnavane ljubkovalnice.

The expression of feelings unites us no matter what our national identity, as the emotions are one of the most important ingredients of human existence. The Slav expressive soul lives in us through language, no matter where we are from: either »reserved« Slovene, »sybaritic« Macedonian or »emotional« Polish. One of the reflections of the conceptualisation of feeling in language dealt with here is pet names.

Vsi smo nagnjeni k izražanju čustev, naj bo to odkrito ali skrito očem drugih. Čustva so ena najpomembnejših sestavin človeške eksistence (Borek 2001: 228), izrazje zanja je pomensko zasičeno (Kovačev 1993: 106) in so »[...] izrazito vpeta v kakršno koli človeško komunikacijo [...]« (Muršič 2005: 52 po Svašek 2002: 11). Poleg tega je človek najbolj čustven med vsemi živimi bitji, saj »čustva, skupaj z razumom [...], predstavljajo tisto, kar definira samo bistvo, človečnost človeka, so bistvena dimenzija njegove subjektivitete in konstitutivna sestavina družbenih odnosov« (Šadl 1999: 9). Tudi Muršič, ki čustva obravnava z etnološke perspektive, pravi: »V resnici ne moremo ne govoriti ne razmišljati brez čustev in – kot človeška bitja – ne čustvovati brez razmišljanja.« (Muršič 2005: 49.)

Čustva in razum predstavljata tisto, kar je pri človeku bistveno, da ga dojemamo kot subjekt; bistvenega pomena pa so tudi kot sestavina družbenih odnosov. Izrazito čustveni smo, bolj ali manj, vsi »bratje Slovani«. Slovanska ekspresivna duša nas obdaja z vseh strani in živi v nas ne glede na zemljepisni položaj. Slovenščina bo osrednja in izhodiščna točka pri spoznavanju čustvenega angažmaja. Ker je v vdoru tujega vedno nekaj čara, je ne bomo »pustili same«, pač pa jo primerjamo z »južnjaško« uživaško makedonščino ter severnejšo poljščino, ki vendarle znata pokazati svojo čustveno plat. V pričujoči razpravi bomo skušali predstaviti, kako nas ta značilna slovanska čustvena mehko jezikovno opredeljuje.

Konceptualizacija čustev, tako pozitivnih kot negativnih, ni lahka naloga. Psihologi, ki se ukvarjajo s problematiko čustev, jasno razmejujejo čustva in jezik. To zanemarija bistveno vlogo jezika v celem procesu izražanja in raziskovanja čustev. Čustva niso nek abstrakten pojem, nedosegljiv strokovni izraz, ki ga ne bi bilo mogoče ugotoviti ali dojeti. Medtem ko eni zagovarjajo trditev, da so čustva sama po sebi brez strukture (Będkowska - Kopczyk 2004: 68), drugi segajo po verjetno najbolj natančnem sporazumevalnem sredstvu, jeziku. Kajti »nič se ne zgodi brez jezika. Jezikovno ustvarjanje in posredovanje resničnosti [...] je nekaj človeštvu neodtujljivega« (Stabej 2008: 14).

Ravno jezik, sredstvo unikatnega (v primerjavi z ostalimi živimi bitji) medčloveškega sporazumevanja, »omogoča [...] posameznikom določene skupnosti intersubjektivne kategorije za interpretacijo sveta« (Grabias 2005: 28).

S stilističnega vidika se čustva lahko »skrivajo« v določenih besedotvornih oblikah in prozodiji (višina ali ton glasu). Predvsem v pogovornem jeziku, kjer je svoboda izražanja največja, izražamo čustva s pomočjo substandardne leksike predvsem v »domačem okolju«, ko govorimo z bližnjimi (Minova - Gjurkova 2003: 220). Ta jezik v prispevku imenujemo »pogovorni intimni jezik«. Čustveno obarvanost oz. zaznamovanost lahko izkažemo s pomočjo besedotvornih modifikacijskih obrazil. Značilnost, da imajo manjšalnice načeloma še kak dodaten konotativen pomen, se kaže v vseh treh jezikih. Strogo ločevanje med manjšalnicami in ljubkovalnicami je praktično nemogoče (obrazila so namreč ista), za kateri pomen gre, je mnogokrat mogoče razbrati šele iz konteksta. Prav na to opozarja Koneski, ki jih obravnava združeno kot manjšalno-ljubkovalne tvorbe (Koneski 2003: 68–70). Na ta način lahko zaznamujemo tako slabšalnost kot tudi ljubkovalnost.

Čustveno obarvanost lahko opazimo tudi v oblikah lastnih imen v vseh treh obravnavanih jezikih. Čustvena narava človeka in čustva so v zadnjih letih postala zelo privlačna tema za raziskovanje. Nekateri govorijo celo o svojevrstnem pojavu »afektualne« revolucije. Čeprav se pogovorni intimni jezik, za katerega predvidevamo, da je v njem stopnja izražanja čustev najvišja, še vedno umika pred javno publiko (kajti intimo se varuje, brani pred vdorom zunanjega sveta), lahko dobimo vsaj delen pogled vanj s pomočjo spletnih odsevov živega jezika.

Zasebni pogovori ljudi naj bi imeli eno skupno značilnost, in sicer uporabo ljubkovalnih oblik lastnih imen ter drugih intimnih vzdevkov (t. i. *afektonimov* – pol. *afektonimy* tudi *odapelatywa*). Če se ustavimo pri ljubkovalnih modifikacijah lastnih (krstnih) imen, velja po Rosiński - Mamej omeniti, da »hipokoristične imenske inačice implicirajo manjšo distanco, bližino in povezanost ter vplivajo tudi na vzdrževanje specifičnega prijetnega vzdušja« (Rosińska - Mamej 2007: 48). Ne glede na to, v katerem jeziku poteka (po)govor, je toplina v medosebnih odnosih zelo dragocena in olajšuje ne zgolj sam postopek razumevanja, ampak tudi (so)delovanje.

Positivna čustva izražamo preko afektonimov, ti so »intimni vzdevki, s katerimi ljudje imenujejo svoje življenjske partnerje, družinske člane in bližnje prijatelje« (Bańko, Zygmunt 2010: 6). Obogatost določenega jezika z afektonimi je odvisna od čustvenosti, značaja ali temperamenta posamezne skupnosti. Raziskave so pokazale, da je splošna značilnost afektonimov oz. njihov najznačilnejši element povezava z izrazi za živali, hrano, sladke izdelke, dele telesa in vrednosti oz. dragocenosti.

Klasifikacijo in zaporedje vzdevkov smo povzeli po Perlinu in Milewki (Perlin, Milewska 2000: 166–167), ki sta zadevne nadimke v poljskem jeziku¹ razdelila na pomenske skupine, ki so njihova prvotna osnova in si po pogostosti sledijo takole:

poimenovanja za živali in žuželke:

- slovenščina: *muci/mucka, miška, medo, muc, muca, muc, ovčka, tigerček, vrabček, zajček, žabica*, tudi *pujsek* ali *ščurček*;
- poljščina: *kotek/koteczek, myszka/myszeńka, małpka/małpeczka/małpiątko, miś/misio/*

1 Primere v slovenščini in makedonščini sva poiskali iz spletnih virov (forumov, klepetov ipd.) ter živega jezika ulice.

misiak/misiaczek, pszczołka, baranek, jelonek, rybka/rybeńka/rybeczka, sarenka, ślimaczek, tygrys/ek, robaczek, żabka;

– makedonščina: *маче/маченце, глувче/глувченце, мече/меченце, еленче, рипка/рипче/рибичка, срничка, жапче.*

leksemi s pomenom 'ljubi/ljuba':

– slovenščina: *ljubi/a, lubi, najljubši/najljubša, ljubezen moja, sreča moja;*

– poljščina: *kochanie/koffanie, miłości ma, moje ty szczęście;*

– makedonščina: *убав/а, срце мое, љубов моја, среќо моја;*

leksemi, ki pomenijo 'nekaj vrednega':

– slovenščina: *dragec/ica, zlatica, biser, biserček;*

– poljščina: *skarb/skarbek, mój drogi/najdroższy, moja droga/najdroższa, perelko;*

– makedonščina: *златен/златна, мој драги/моја драга;*

poimenovanja za nebesne pojave in bitja:

– slovenščina: *zvezdica, angelček, sonce/sonček;*

– poljščina: *gwiazdka/gwiazdeczka, słońce/słonko/słoneczko, aniołek/anioleczek;*

– makedonščina: *свезда/свездичка, сонце/сонценце, ангел/ангелче;*

ljubkovalni oz. hipokoristični izrazi za majhne otroke:

– slovenščina: *bejbi, otročiček;*

– poljščina: *dziecinka, mała, maleństwo;*

– makedonščina: *мил/мила/мило, мали, мала/малечка;*

poimenovanja za cvetne vrste:

– slovenščina: *roža/rožica, vrtnica;*

– poljščina: *stokrotka, różyczka, kwiatuszek, grzybek;*

– makedonščina: *цветче/цвету мој;*

leksemi, ki se nanašajo na (najpogosteje sladko) hrano, sladice in sladkarije:

– slovenščina: *cukerček, sladkorček, piškotek, čokoladka, marmeladka, knedeljček, buhteljček, bučka, jagoda, štrukeljček;*

– poljščina: *truskaweczka, nektarynka, słodziak, czekoladka, rodzynek, ptyś, grzybek;*

– makedonščina: *шеќер/шеќерче, чоколада/чоколатче;*

poimenovanja za like iz risank, mitov, stripov:

– slovenščina: *škratek;*

– poljščina: *lala/laleczka;*

– makedonščina: *кукла/кукличе;*

poimenovanja za dele telesa:

– slovenščina: *srček/srčica/srčka;*

– poljščina: *buziaczek, serduszko, dupeczka;*

– makedonščina: *срце/срценце/срцка;*

vladarski in njim sorodni nazivi:

- slovenščina: *kralj/kraljica/kraljična/kraljičnica, princ/princes(k)a*;
- poljščina: *królëwicz, mój rycearz, królëwna, księżniczka*;
- makedonščina: *крал/краслица, принц/принцеза/принцезичка*;

poimenovanja psihofizičnih značilnosti:

- slovenščina: *debelinko/debelušček, črnček, suhec*;
- poljščina: *grubasek, pieszczoch/pieszczoszek, paćzek/paćzuś*;
- makedonščina: *ќелавко, бушавко*;

poimenovanja opravljanj družinskih vlog:

- slovenščina: *ženka, hčerkica, sinček*;
- poljščina: *żonka, córeczka, syneczek*;
- makedonščina: *женичка/женица, ќеркичка, синче*;

neologizmi, leksemi z nejasno etimologijo, prevzete besede:

- slovenščina: *hani bani, hanči bananči, bejbi, butla*;
- poljščina: *ciapek, niunia, minia, puptuś, tuptuś, darling*;
- makedonščina: *цуцо, фраер, хани, бејби*;

primarno negativni vzdevki (ki izgovarjani z ljubeznijo izgubljajo negativen prizvok in pridobivajo pozitivnega) oz. afektonimi nasprotne čustvene vrednosti:

- slovenščina: *moja pošastka, strari/a, vražiček*;
- poljščina: *potworek*;
- makedonščina: *ѓаволче, враже*.

Afektonimi izražajo še dve značilnosti jezika, in sicer večjo prisotnost mehkih soglasnikov ter značilnih pripon. Mehki soglasniki *ć, dź, ś, ź, ŋ* so karakteristična lastnost poljskih afektonimov; njihova prisotnost v afektonimih je pomembna, saj izgovarjava le-teh aludira na majhne živali in neodrasle osebe (Bańko, Zygmunt 2010: 133). Slovenščina takih mehkih glasov nima, a ima na razpolago sprednje soglasnike, ki jih je veliko v modifikacijskih priponah manjšalniškega značaja: *-ić, -iček, -ček, -čka* itn. Makedonščina sicer pozna mehka soglasnika *ќ* in *ŕ*, vendar pri tvorjenju afektonimov nista relevantna. Podobno kot slovenščina tudi makedonščina uporablja modifikacijske pripone: *-че, -иче, -ичка* itn.

Zdi se, da se »intimna plat« slovenskih jezikov kar blešči od prisrčnih ljubkovalnic. Ne glede na to, ali smo na severu, jugu ali nekje vmes in v različnih kulturnih svetovih, zelo radi »cukramo« naš grenek vsakdanjik, vsaj z besedami. Ponekod je enostavno, ker zlahka najdemo jezikovni ustreznik: *cukrćke, sonćke* ali *srćke* poznamo v vseh treh jezikih. Še zanimivejše pa je, če se začnemo ukvarjati s posebnostmi določenega jezika, ki jih ne moremo dobesedno prenesti iz enega jezika v drugega. Vedno, ko imamo opravka z več kot enim jezikom, in predvsem, ko nam je drugi jezik tuj, moramo biti izjemno pozorni glede uporabe in načina tvorjenja manjšalnic. Saj se lahko zgodi, da to, kar velja za deminutiv v enem jeziku, kot taka oblika v drugem jeziku ne obstaja. Če je rezultat takšne zmede le smeh zbujujoća situacija, ga lahko sprejmemo z nasmehom. Včasih pa vendarle

lahko pride do dvopomenske situacije, v kateri lahko nehote koga užalimo. Dober primer je v obravnavanih jezikih pomenska disonanca v dojemanju pripone *-ica*. Pripone *-ica* je namreč najpogostejše slovensko manjšalno obrazilo pri izrazih ženskega spola (Stramlič Breznik 2007, 2008) in tudi najpogostejše modifikacijsko obrazilo, npr. *ljubica*, *dragica*, *zvezdica*. Obrazilo *-ica* se v slovenskem jeziku zelo pogosto uporablja tudi pri tvorbi ženskih oblik množice izrazov, npr. *rokavica*, nazivi poklicev, npr. *ministrica*, *predsednica*. V makedonskem jezikovnem sistemu ga poznajo kot enega od štirih ženskospolskih obrazil, vendar ni najpogostejše. Drugače se pripone uporablja v poljščini, kjer je v ekspresivnih izpeljankah načeloma označevalec slabšalnosti, npr. *aktorzyca* 'slabšalno od *aktorka*' (igralka), *kochanica* 'slabšalno od *kochanka*' (ljubimka) (Grzegorzycowa, Puzynina 1979: 72–73).

Zdi se, da je v poljščini, makedonščini in slovenščini precej besedotvornih možnosti za izražanje čustvenega odnosa, čeprav je čustvo samo po sebi vsekakor težko opisati. V prispevku je prikazan samo del tistega, s čimer lahko svojo emocionalno plat izrazimo jezikovno (ljubkovalnice). Vsekakor pa, kar poudarja poljska dvojezična jezikoslovka Wierzbicka, »iz jezika ni izhoda« (Wierzbicka 2007: 56 po Appignanesi, Garrat 1995: 76), celo ali predvsem, ko prehajamo iz enega v drugega ali/in še v tretjega. In ravno zaradi tega je vsako medjezikovno potepanje zanimivo.

Literatura

- BANKO, Mirosław, ZYGMUNT, Agnieszka, 2010: *Czułe słówka. Słownik afektonimów*. Wydawnictwo PWN. Warszawa.
- BĘDKOWSKA - KOPCZYK, Agnieszka, 2004: *Jezikovna podoba negativnih čustev*. Ljubljana: Študentska založba. 58–112.
- BOREK, Małgorzata, 2001: O wyrażaniu uczuć i emocji. Habrajska, G. (ur.): *Język w komunikacji*, t. 2. Łódź: Wyd. Uniwersytetu Łódzkiego. 228–234.
- GRABIAS, Stanisław, 2005: Interakcja językowa i jej uwarunkowania. Perspektywa lingwistyczna. Bartmiński, Jerzy, Majer-Baranowska, Urszula (ur.): *Bariery i pomosty w komunikacji językowej Polaków*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie - Skłodowskiej. 19–44.
- GRZEGORCZYKOWA, Renata, PUZYNNINA, Jadwiga, 1979: *Słowotwórstwo współczesnego języka polskiego: rzeczowniki sufiksalne rodzime*. Warszawa: Wydawnictwo PWN. 72–87, 114–211, 290293.
- KONESKI, Kiril, 2003. Deminutivno-hipokoristični nazivi. *Zboroobrazuvanjeto vo sovremeniot makedonski jazik*. Skopje: Filološki fakultet »Blaže Koneski«. 68–70.
- KOVAČEV, Asja Nina, 1993: Spoznavanje implikacije emocij. *Psihološka obzorja. Horizons of psychology* 2/3–4. Ljubljana: Društvo psihologov Slovenije in DZS d. d. 105–115.
- MINOVA - GJURKOVA, Liljana, 2003: *Stilistika na sovremeniot makedonski jazik*. Skopje: Magor.
- MIODEK, Jan, 2010: *Miodek: jo ci przaja*. http://wyborcza.pl/1,97847,7483062,Miodek__jo_ci_przaja.html?as=3&ias=3&startsz=x
- MURŠIČ, Rajko, 2005: *Etnologija s čustvi – pogled s strani*. http://www.etno-muzej.si/pdf/0354-0316_14_Mursic_Etnologija.pdf
- PERLIN, Jacek, MILEWSKA, Maria, 2000: Afektonimy w polskim, francuskim, hiszpańskim i niderlandzkim. Analiza morfolożyczna i semantyczna. Nowakowska - Kempna, Irena, Dąbrowska, Anna, Anusiewicz, Janusz (ur.): *Język a Kultura* 14. *Uczucia w języku i tekście*. Wrocław: Wiedza o kulturze. 165–173.
- ROSIŃSKA - MAMEJ, Agnieszka, 2007: Funkcje form adresatywnych towarzyszących aktom prósb we współczesnym języku polskim 11 (16). *Central and Easter European Online Library*. 4255.
- STABEJ, Marko, 2008: Človek človeku jezik. Pezdirc Bartol, Mateja (ur.): *Slovenski jezik, literatura, kultura in mediji*. 44. *seminar slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za sloveniko. 9–14.
- STRAMLJIČ BREZNIK, Irena, 2010: Besedotvorna kategorija manjšalnic v slovenščini in makedonščini. *Treta makedonsko-slovenečka naučna konferencija*. Skopje: Filološki fakultet »Blaže Koneski«, Univerzitet »Sv. Kiril i Metodij«. 199–210.
- ŠADL, Zdenka, 1999: *Usoda čustev v zahodni civilizaciji*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.

Slovanstvo v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi

- ŠADL, Zdenka, 2003: Emocionalizacija javne sfere. Emocionalna zasičenost medijev, ekshibicionizem politikov in komodifikacija emocij. *Teorija in praksa. Družboslovna revija* XL/5. Fakulteta za družbene vede. Ljubljana. 937–954.
- WIERZBICKA, Anna, 2007: *Słowa klucze. Różne języki – różne kultury*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego. 15–77.
- ZARĘBINA, Maria, 1954: O niektórych sposobach spieszczeń. *Język Polski* XXXIV. Kraków. 181197.